

پایش فضایی روابط و پیوندهای روستایی - شهری در توسعه پایدار ناحیه ابهر - خرمدره

حسن مؤمنی^{۱*}، حمید شیرخانی^۲

^۱ دکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

^۲ کارشناسی ارشد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: hassan.momeni679@yahoo.com

واژگان کلیدی: چکیده

پیوندهای ارتباطی، جریان پیوندهای ارتباطی، جریان جمعیت، تعامل فضایی، توسعه پایدار، ناحیه ابهر - خرمدره

پیوندهای روستایی - شهری می توانند تأثیر بسزایی در توسعه پایدار روستایی داشته باشند، این آثار دارای نقش مثبت یا منفی بر حوزه یا ناحیه خویش بوده و از منطقه ای به منطقه دیگر تفاوت دارد. روابط و پیوندهای فضایی در جریان خدمات، سرمایه، جمعیت، اطلاعات، فناوری، تولید، پسماندها و... مستتر است؛ از این رو شناخت علمی این پدیده ها در برنامه ریزی منطقه ای مؤثر تلقی می شود. لایه های حرکات فضایی با استفاده از روش های نرم افزاری قابل رصد و ظهور و بروز است؛ بنابراین، پژوهش حاضر، درصدد است با کمک گرفتن از این علوم، روابط روستایی - شهری را در توسعه جغرافیای ناحیه ابهر - خرمدره پایش نماید. روش کار پژوهش، توصیفی - تحلیلی و بر مبنای داده های میدانی و استادی بوده و جامعه مورد مطالعه ناحیه ابهر - خرمدره واقع در استان زنجان می باشد. شهر ابهر به عنوان یک شهر میانه اندام به لحاظ تجمع امکانات، سرمایه و نیروی انسانی در منطقه، ضمن تسلط و برتری نسبی بر ناحیه، دارای ارتباطی دوسویه با نقاط جمعیتی و روستاهای پیرامونی خود است. یافته های تحقیق بیانگر آن است که ۵۹/۳۴ درصد از خانوارهای مورد مطالعه، خدمات، کالاها و مایحتاج زندگی خود را از شهر ابهر تهیه می نمایند؛ ۲۹/۴۶ درصد خانوارها از شهر خرمدره و هیدج و ۸/۷۲ درصد خانوارها، صرفاً از روستای محل سکونت خود کالاهای مورد نیاز خود را تأمین می نمایند. ضمن اینکه جریان اقتصادی میان روستاها با یکدیگر به منظور تأمین کالای مصرفی خانوار بسیار محدود و ناچیز است که این امر نشانگر تسلط و حوزه نفوذ شهر ابهر و خرمدره بر روستاهای پیرامونی می باشد.

تاریخ دریافت:

۸ فروردین ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۳ تیر ۱۴۰۲

مقدمه

امروزه تأثیر شهرها بر توسعه مناطق روستایی و پیرامون آنها امری مسلم و پذیرفته شده است. این اثر گذاری عمدتاً از طریق پیوندهای روستا- شهری محقق می‌گردد. از این رو سازمان ملل در سال ۲۰۰۴ موضوع روز جهانی اسکان را چنین نامید: شهرها، موتورهای توسعه روستایی (Nilsson et al., 2014)، چرا که هر منطقه تنها متشکل از نظام سکونتگاهی پراکنده و بی ارتباط نیست، بلکه شبکه‌ای به هم پیوسته از روابط اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی است که از طریق روابط بین نقاط روستایی و شبکه شهری شکل می‌گیرد (Bosworth & Venhorst, 2018). سکونتگاه‌های روستایی و شهری، بیش از آنکه از ویژگی‌های درونی‌شان تأثیر پذیرند، به شدت تحت تأثیر کم و کیف مناسباتی هستند که در زمینه‌های مختلف بین آنها وجود دارد و بدون شناخت عمیق این مناسبات امکان ساماندهی و توسعه پایدار شهر و روستا میسر نیست (شیخی و رضوانی، ۱۳۸۶: ۱۵). از این رو مناسبات روستایی-شهری نیازمند بررسی‌های جامع به منظور فهم تغییر در ماهیت و شدت این تعاملات در طول زمان است (Douglass, 2018). پایداری توسعه در جهان به عنوان کلیدی‌ترین چالش قرن ۲۱ شناخته شده است که به عنوان یکی از ابعاد مهم مناسبات شهر و روستا تلقی می‌شود. موارد نقد برنامه‌های توسعه بعد انقلاب اسلامی نیز، نادیده گرفتن رابطه ارگانیک شهر و روستا در فرآیند برنامه ریزی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۶: ۱۳۳)، به همین دلیل برخی بر این باورند که آینده روستاهای ایران، تصور بقا و استمرار، بدون در نظر گرفتن یکپارچگی با شهرها امکان پذیر نخواهد بود و روستاهای ایران برای جانماندن از فرآیند توسعه که با سرعت روزافزون در حال پیشروی است، باید در کمیت و کیفیت مناسبات فعلی‌شان با شهرها تجدید نظر اساسی کنند (سعیدی، ۱۳۹۹: ۱۵۴).

پیوندهای روستایی-شهری نزد افراد، گروه‌ها و خانوارهای روستایی به صورت بخشی از واقعیت مکانی-فضایی و زیستی-کارکردی آنان درآمده است (Jablonski et al., 2019). روابط متقابل و پیوند میان شهرها و نواحی روستایی، به طور گسترده‌ای به عنوان عامل اصلی در فرآیند تغییرات اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی شناخته شده است (He et al., 2019). در همین ارتباط شیرخانی و مؤمنی (۱۴۰۰) معتقدند که انباشت سرمایه به دلیل حاکمیت اجتماعی و اقتصادی دستخوش ظهور قدرت شده و حاصل آن ایجاد جامعه طبقاتی است. همچنین افراخته و همکاران (۱۴۰۱) بیان می‌کنند که موارد ذکر شده به چالش‌های متعددی از قبیل توزیع، کیفیت فضایی و دسترسی دامن زده و جریان‌های فضایی مانند جریان سرمایه و جریان جمعیت را دگرگون کرده و زمینه شکلگیری تحولات کالبدی-فضایی این سکونتگاه‌ها را فراهم می‌آورد. در دهه ۱۹۷۰ م، انگاره‌ای ترویج یافت که بر اساس آن شهرها می‌توانستند در توسعه روستایی مؤثر واقع شوند. این نظریه که ریشه در بنیان‌های مکان مرکزی داشت، به وسیله جانسون^۱ در کشور هندوستان به مرحله اجرا گذاشته شد. بر اساس الگوهای مکان مرکزی، شهرک‌های روستایی در هندوستان قادر بودند شکاف بین شهرها و روستاها را از طریق تجاری کردن فعالیت‌های کشاورزی پر کنند (Kibriya et al., 2019). در همان دوره، راندینلی^۲ با ارائه رویکرد UFRD بر نقش کارکردهای شهری در توسعه روستایی تأکید کرد به این ترتیب با شکل‌گیری پیوندهای مصرف، تولید و روابط مالی میان شهرها و روستاها و نیز شکل‌گیری جریان‌های متنوع از کالاها، خدمات، پول، اطلاعات، مردم، فناوری و تولید میان شهرها و روستاها، روابط فضایی آنها در یک الگوی یکپارچه ناحیه‌ای مورد تأکید برنامه‌ریزان قرار گرفت (طاهر خانی و رکن الدین افتخاری، ۱۳۸۳). بر پایه مباحث مطرح شده، شهرها و روستاها به عنوان مراکز اصلی تجمع انسان‌ها و شکل دهنده اصلی بنیان‌های جغرافیایی یک ناحیه می‌باشند، که دارای روابط خاص، با تکیه بر ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی و فضایی با یکدیگر هستند (Giannakis & Bruggeman, 2020). این کانون‌های سکونتگاهی به تبعیت از شرایط مکانی و زمانی آن ناحیه شاهد دگرگونی‌های اساسی در

1- Johnson

2- Randinley D

ساختار و کارکرد خود بوده‌اند. به دنبال تغییر در فضای محیطی اینگونه جوامع، روابط، پیوندها و نوع مناسبات میان این دو عرصه جمعیتی نیز دستخوش تحولات بنیادین گردیده است (ضیاء توانا و قادرمرزی، ۱۳۸۸: ۴۷).

در بررسی خوشه بندی صنایع روستایی به سمت روابط انتقالی روستایی و شهری توسط نوگروهو^۱ (۲۰۱۸) اشاره شده است که تغییرات مکانی کالبدی در روستاها با تغییر اقتصادی-اجتماعی در یک جامعه صنعتی شهری به طرز قابل توجهی مطابقت ندارد. در عوض روستاییان محلی برای حمایت از معیشت روستایی و شهری، اقتصاد غیررسمی را حفظ می‌کنند. تاکولی^۲ (۲۰۰۴) در بررسی ارتباطات روستایی و شهری و رشد کشاورزی به این نتیجه رسیده است که تصمیم گیری محلی می‌تواند به جلوگیری از غفلت ارتباط رو به جلو و عقب مانده بین کشاورزی و خدمات کمک کند و گرچه تمرکززدایی از نظر کارایی و پاسخگویی دموکراتیک پتانسیل زیادی دارد، اما اغلب با هزینه‌ها و محدودیت‌هایی همراه است (Torabi et al., 2020). بنابراین رویه تحقیق بر مبنای تأمل بر پیوندها و تعاملات فضایی در جریان‌های روستایی- شهری بین دو مرکز ابهر با خرمدره است و در این راستا به ویژه به حرکات جمعیتی در جهت رفع نیازهای زندگی ساکنین این ناحیه اعم از انواع مهاجرت، امور اداری، فعالیت‌های اقتصادی یا داد و ستدها، امرار معاش، نیازهای درمانی و ... پرداخته می‌شود. از اصلی‌ترین رویکردها در پایش روابط و پیوندهای روستایی- شهری پارادایم شبکه منطقه‌ای است که از مدل شبکه‌ای یا مدل خوشه‌ای پیروی می‌کند و تغییرات محلی در پیوندهای آن، مورد توجه و بررسی خاص قرار می‌گیرد. این پارادایم بر اساس اندیشه‌های جان فریدمن^۳، توسط مایک داگلاس^۴ در اواخر دهه ۱۹۹۰، یعنی متجاوز از دو دهه پس از طرح رویکرد توسعه اگروپولتین، ارائه شده است. به عقیده داگلاس، نظریه‌ها و مدل‌های سیاست‌گذاری، نه واقعیات توسعه منطقه‌ای روستایی و نه پتانسیل لازم برای انجام آن را مورد توجه قرار می‌دهند. این پارادایم در زمینه توسعه فضایی به دنبال تجهیز و تقویت اقتصادهای محلی در پیوند و همگرایی با توسعه منطقه‌ای و در نهایت توسعه ملی است. به این ترتیب، یکپارچگی فضایی، نظامی از پیوندها (جریان، مشابهت، همجواری، قلمرویی و ارتباط) بین جغرافیایی است که نتیجه ظهور مناسبات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محکمی بوده اما این نظام توسعه پیوندها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و گاهی اوقات آن را تعیین می‌کند (داداشپور و علی دادی، ۱۳۹۸: ۱۲۸ و صرافی، ۱۳۷۷). بر این اساس، رویکرد شبکه منطقه‌ای، نظام غیر متمرکز برنامه‌ریزی را برای شناسایی نحوه عمل پیوندهای روستایی- شهری توصیه می‌کند. این رویکرد، بسیاری از برداشت‌های مرتبط با مدل‌های مبتنی بر نظام‌های برنامه‌ریزی از بالا به پایین و نظام‌های متعارف برنامه‌ریزی شهری را به رویارویی می‌طلبد. از این رو، این رویکرد حاوی نگرشی نسبتاً متنوع، منعطف و جامع نگر به توسعه منطقه‌ای است که بر هماهنگ سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه شهری در مقیاس ناحیه‌ای و محلی استوار شده است. امروزه نواحی روستایی کشور با کشمکش‌هایی روبرو هستند که به سادگی نمی‌توان آنها را مشخص ساخت، مسائلی مانند اهمیت سلسله مراتبی سکونتگاه‌های روستایی، شبکه‌ای عمل کردن روستاها و یا اهمیت روابط و پیوندهای روستایی-شهری (سعیدی، حسینی حاصل، ۱۳۹۶: ۳۰).

بنابراین راهبرد شبکه منطقه‌ای بر مجموعه‌ای نامتمرکز و خردمندانه از دخالت سیاسی اصرار می‌ورزد که تنوع‌های موجود از لحاظ برخورداری از منابع ناحیه‌ای، تقسیم کار بین بخش‌های شهری و روستایی و نیازها و توانمندی‌های توسعه محلی را مورد حمایت قرار دهد (سعیدی، ۱۳۸۷: ۵۰۴). بر این اساس هفت جنبه کلیدی اقتصاد منطقه‌ای که سیکل مطلوب توسعه را به وجود می‌آورد بدین شرح است: بازار یابی اطلاعات؛ ارائه اطلاعات؛ توزیع نهاده‌ها؛ بازاریابی سرمایه؛ بازاریابی نیروی انسانی؛ زیربنای فیزیکی؛ و بالاخره خدمات حمل و نقل. در این چارچوب، جریان‌ها اهمیت بیشتری از گره‌ها دارند که بجای نظامی سلسله مراتبی، مرکب از مراکز جمعیتی

1 - Nugroho

2- Tacoli C

3- Friedman J

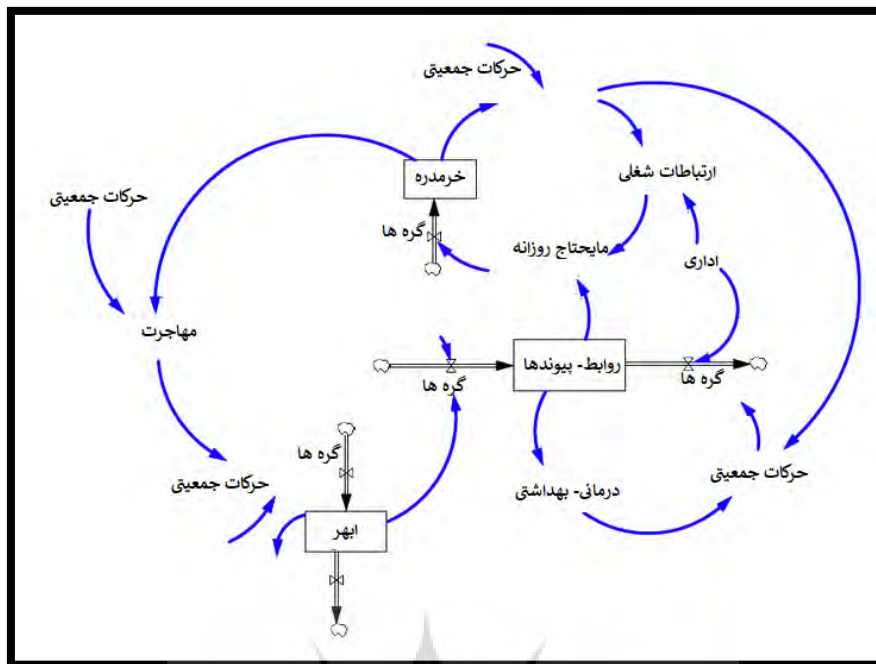
4 - Douglass M

واقع در سطوح مختلف کارکرد آن مجموعه‌ها از مراکز هم سطح، به صورت خوشه‌ای و شبکه‌ای به وجود می‌آیند که با سایر مراکز، بر اساس فعالیت‌های کلیدی در ارتباط و در معرض کنش و واکنش متقابل و دوسویه خواهد بود. این نوع برنامه‌ریزی با تأکید بر مطالعه و بررسی دقیق جریان‌های بین مراکز جمعیتی شکل می‌گیرد. به این ترتیب، ساختار اصلی نظام فضایی، شبکه‌ای از جریان‌ها و به تبع، پیوندها را شکل می‌دهند. در واقع، روابط متقابل موجود که معمولاً ناشناخته باقی می‌مانند، سازمان فضایی خاصی را به وجود می‌آورند در این چارچوب، پیوندهای روستایی-شهری خود متشکل از پیوندهای مختلف جمعیتی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی است که مکمل هم و لازم و ملزوم یکدیگر هستند. در این راستا، چنانچه بتوان جریان پیوندهای موجود بین کانون‌های جمعیتی را به درستی به تصویر کشید، می‌توان امیدوار بود که سیاست‌های مناسب برای توسعه پایدار مناطق از قابلیت تدوین برخوردار گردد (سعیدی و تقی زاده، ۱۳۸۴: ۳۶).

دیدگاه داگلاس (۱۹۹۸ م) با توجه به عدم توفیق نظریه‌های پیشین نظیر قطب رشد و...، دستیابی به توسعه ناحیه‌ای-روستایی در قالب توسعه فضایی بوده است. او بر این باور است که تفاوت در پیوندهای روستایی-شهری حتی در میان نقاط واقع در حومه یک شهر فراوان است. با قراردادن روستا و شهرها در چارچوب یک واحد توسعه منطقه‌ای، هم تنوع بیشتری بوجود می‌آید و هم فعالیت‌های یک سکونتگاه، می‌تواند تکمیل کننده فعالیت سکونتگاه دیگر باشد. به این ترتیب روابط بین مراکز سکونتگاهی، روابطی عمدتاً افقی، تکمیلی و متقابل است. در واقع به جای آن که رابطه‌ای دو به دو بین ده شهر برقرار باشد، شبکه‌ای محلی و دارای ارتباطاتی با درجات متفاوت در طول منطقه و نیز در تعامل با خارج از منطقه شکل می‌گیرد. این شبکه‌ها یا خوشه‌ها از طریق بررسی جریان‌های مختلف حرکتی (مردم، کالا، سرمایه و...) در میان سکونتگاه‌های مختلف مشخص می‌شوند (Douglass، ۲: ۱۹۹۸).

در این زمینه جریان‌های مختلف روستایی-شهری متصور است. علاوه بر این، غلبه بر موانع اصلی برنامه ریزی نظیر: تقسیم بندی برنامه‌ریزی به برنامه‌ریزی روستایی و شهری مورد تأکید است، زیرا در اغلب برنامه‌ها، شهر از حوزه پیرامونی جداست. همچنین مدل فضایی و فرآیندهای توسعه بیشترین تمرکز را تنها بر گره‌های شهری و نه نواحی روستایی دارند به این ترتیب، باید متغیرهای محلی در پیوندهای روستایی-شهری به منظور تشخیص اجزای نظام فضایی ناحیه به کار گرفته شوند (همان). در نهایت اینکه پارادایم شبکه منطقه‌ای، پیوندهای روستایی-شهری و وابستگی‌های مابین آنها را در هم می‌آمیزد و چارچوب سیاستگذاری واحدی برای توسعه و برنامه ریزی ارائه می‌دهد. بر اساس این راهبرد، تقسیم نقاط شهری و روستایی در جهان ارتباطات و مرگ فاصله‌ها معنای روشنی ندارد، بلکه جریان‌های مختلف کالا، نیروی انسانی، خدمات، منابع مالی و مانند آن است که به صورتی شبکه‌ای به فضای زندگی انسان‌ها شکل می‌دهد. فضایی که تنها کارکردی و معقول نیست، بلکه عاملی مهم در فرایند توسعه به شمار می‌آید (عزیزپور و محسن زاده، ۱۳۹۱: ۷۴). جریان‌های فضایی بر اساس نیازهای جمعیتی شکل می‌گیرد، این جریانات با خود حرکاتی را سبب می‌شود که باتوجه به مقصد هدف و میزان تقاضای افراد اشکالی را به وجود می‌آورند، ناحیه ابهر-خرمدره نیز از این قاعده مستثنی نیست و شمعی از روابط و پیوندهای این ناحیه در مدل مفهومی ترسیم شده است. در همین ارتباط، جغرافیای مورد مطالعه به وسیله رویکرد پویایی سیستم برای درک رفتار غیرخطی در طول زمان با استفاده از حلقه بازخوران ترسیم می‌گردد. این روش در سال ۱۹۶۱ توسط فارستر معرفی گردید (parsmodir.com، ۱۴۰۰).

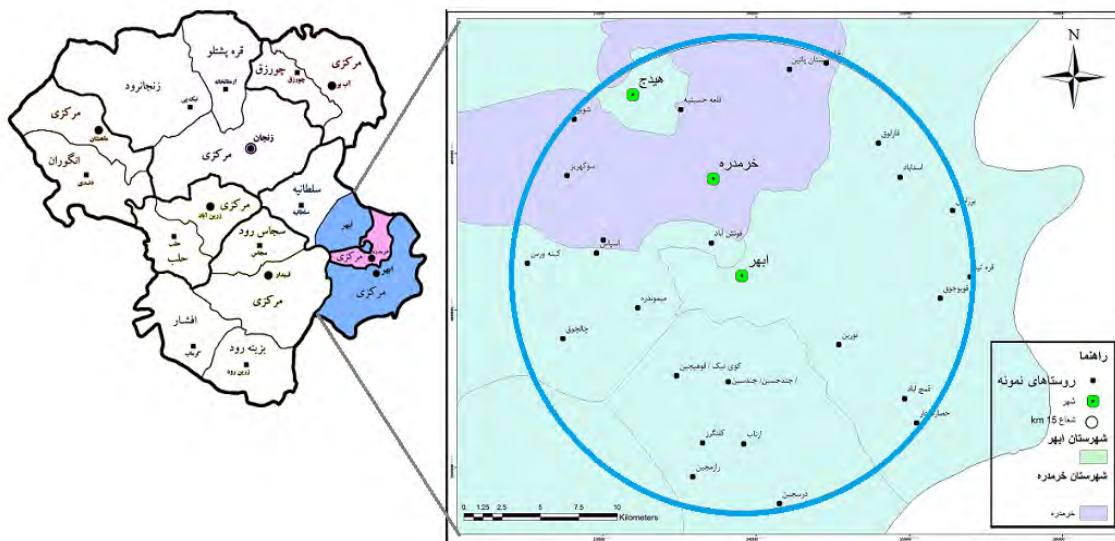

شکل ۱: مدل پویایی سیستم در ناحیه مورد مطالعه.

منبع: (parsmodir.com, 1400)

مواد و روش‌ها

ناحیه ابهر- خرمدره در استان زنجان واقع است. شهرستان ابهر با مرکزیت شهر ابهر، دومین شهرستان با اهمیت استان بعد از شهرستان زنجان است؛ مساحت این شهرستان بیش از ۳۳۶۲ کیلومتر مربع بوده و دارای یک بخش، سه شهر و پنج دهستان است (استانداری زنجان، ۱۳۹۹)، ارتفاع متوسط شهر ابهر حدود ۱۵۴۰ متر از سطح دریاهای آزاد می‌باشد (معصومی، ۱۳۸۴: ۵۹). این شهرستان از شمال به شهرستان طارم و از شمال شرقی به استان قزوین، از شرق به شهرستان تاکستان، از جنوب به استان همدان و از غرب به شهرستان خدابنده محدود است. خرمدره نیز با وسعت ۳۹۴/۵ کیلومترمربع کوچکترین شهرستان استان است. جمعیت آن بالغ بر ۶۷۹۵۱ هزار نفر است و دارای یک بخش، یک شهر و دو دهستان می‌باشد (وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، ۱۳۹۹). به لحاظ تراکم نسبی جمعیت در سطح استان رتبه اول را دارا است. همچنین این شهرستان با ۷۵/۶ درصد بالاترین میزان شهرنشینی در استان زنجان را دارد (دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی زنجان، ۱۳۹۹). در این ناحیه، رشد جمعیت مناطق شهری در ۱۰ سال (۶۵-۵۵) با افزایش بی سابقه‌ای همراه گشت و به ۸/۱۷ درصد رسید. این افزایش چشمگیر جمعیت مناطق شهری بیش از هر چیز مرهون دو برابر شدن جمعیت شهرهای زنجان، ابهر و خرمدره است (محمدی و رستمی، ۱۳۹۵: ۱۰-۵). با دقت در الگوی پراکندگی سکونتگاه‌ها می‌توان گفت الگوی پراکندگی سکونتگاه‌های استان نسبتاً برنامه‌ریزی شده و منظم است. دلیل این امر را می‌توان یکنواختی تقریبی محیط طبیعی استان و همچنین تبدیل روستاهای مابین شهرهای بزرگ و متوسط به شهر دانست (همان). در شکل ذیل (نقشه ناحیه ابهر- خرمدره) محدوده جغرافیایی آن ترسیم شده است. به علت تأثیر گذاری بیشتر و عوامل جغرافیایی که سبب منفک شدن شهرستان ابهر شده (در ادامه راجع به آن توضیح داده می‌شود)، روستاهایی حداکثر تا شعاع ۱۵ کیلومتری انتخاب شده‌اند و همچنین در این شعاع بیشترین اثر میان روستاها با مرکز ناحیه در شهرستان نسبت با تعاملات شهرستانهای همجوار برقرار می‌گردد.

شکل ۲: نقشه ناحیه ابهر - خرمدره.

منبع: نگارنده گان

جامعه نمونه پژوهش را خانوار روستاییان ناحیه ابهر - خرمدره تشکیل داده‌اند. بررسی‌های مقدماتی و پیش فرض این است که فاصله از شهر در دامنه ارتباطات و بروز دگرگونی‌ها نقش اثر گذاری دارد، حدود ۳۵ روستای در این ناحیه سکنی دارند که ۲۴ روستا به عنوان نمونه از بین آنها برگزیده شدند. از نظر اداری-سیاسی، ۱۸ روستا منتخب به بخش مرکزی شهر ابهر (دهستان‌های حومه، درسجین، ابهر رود) و ۶ روستای دیگر به بخش مرکزی شهر خرمدره (دهستان خرمدره) تعلق دارد. شکل شماره ۲، موقعیت منطقه مورد مطالعه را نشان می‌دهد. قابل ذکر است که از لحاظ تقسیمات سیاسی کشور در این ناحیه، نوع بسیار خاص و تقریباً بی‌نظیری از تشکیل مرز شهرستان‌ها رخ داده است و آن اینکه شهرستان خرمدره، شهرستان ابهر را به دو بخش تقسیم کرده و در میان دو قسمت شهرستان ابهر استقرار یافته است، که یکی از استثنای ترین تقسیمات سیاسی محسوب می‌شود. باتوجه به این پدیده و بررسی حرکات جمعیتی مابین ناحیه ابهر-خرمدره لازم است از ابزارهای بصری سازی و تحلیلی سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) استفاده کرد؛ زیرا ابزار کارآمدی برای برنامه‌ریزی سرزمین برشمرده می‌شود (کریم زاده مطلق و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲). ویژگی روستاهای نمونه در طی فواصل و دوره‌های زمانی ۱۰ و ۵ ساله طبق اطلاعات سرشماری‌های صورت گرفته توسط مرکز آمار آمده است که در جدول ذیل با اعداد و ارقام ذکر شده است:

جدول شماره (۱): ویژگی‌های روستاهای نمونه آماری

ردیف	روستا	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵		فاصله از شهر (km)	تعداد پرسشنامه
		خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت		
۱	درسجین	۲۱۰	۸۸۰	۱۶۸	۵۴۹	۱۵۰	۴۳۷	۱۲۵	۳۲۰	۱۳	۷
۲	رازمجین	۳۳	۱۶۶	۲۹	۱۲۷	۳۰	۱۳۳	۳۲	۹۷	۱۲	۳
۳	ازناب	۱۱۸	۳۴۱	۵۸	۱۳۷	۶۵	۱۳۶	۲۶	۶۱	۱۰	۲
۴	کلنگرز	۴۹	۲۴۰	۴۳	۱۹۳	۳۸	۱۴۰	۳۰	۹۱	۱۰	۲
۵	حصار قاجار	۱۱۶	۴۷۲	۹۴	۳۳۰	۶۱	۱۹۵	۵۵	۱۲۷	۱۴	۳

۶	قمج آباد	۱۶۴	۷۵۹	۱۵۴	۵۶۱	۱۳۸	۴۷۵	۱۱۳	۳۲۸	۱۴	۷
۷	قوهیچین	۱۰۰	۴۰۲	۵۹	۱۸۴	۵۵	۱۵۸	-	-	۷/۵	۲
۸	نورین	۴۲۸	۲۰۱۲	۵۵۰	۲۰۸۸	۶۵۸	۲۱۳۳	۶۵۰	۱۹۶۱	۷	۳۳
۹	چالچوق	۴۳	۱۸۶	۲۴	۱۳۷	۱۰	۴۱	۹	۳۱	۱۲/۵	۱
۱۰	میموندره	۲۲۹	۱۲۳۱	۲۵۲	۱۰۲۸	۲۲۸	۸۶۰	۱۹۶	۶۶۲	۷	۱۳
۱۱	قویچوق	۳	۱۵	۴	۹	۴	۱۵	۵	۱۸	۱۲/۵	۱
۱۲	کینه ورس	۱۹۸	۱۰۱۱	۱۸۴	۷۰۳	۱۸۹	۶۰۶	۲۰۰	۶۴۷	۱۴	۹
۱۳	اسپاس	۵۰۲	۹۲	۱۰۲	۳۸۳	۱۰۱	۳۴۴	۸۷	۲۸۱	۱۰	۵
۱۴	فونش آباد	۲۴۸	۱۵۲۱	۳۷۱	۱۶۳۷	۵۰۲	۱۷۴۰	۵۸۲	۱۷۶۲	۳	۲۷
۱۵	رحمت آباد	۱۵۴	۸۹۴	۲۰۸	۸۷۲	۲۵۴	۸۸۹	۲۶۷	۸۵۴	۱۰	۱۴
۱۶	برزابیل	۶	۲۱	۸	۲۲	۱۱	۳۵	۱۰	۳۰	۱۴	۱
۱۷	اسد آباد	۲۴	۱۲۲	۲۱	۹۰	۲۱	۶۹	۲۱	۶۱	۱۱	۲
۱۸	سوکهریز	۳۸۷	۲۱۲۴	۵۳۶	۲۲۰۶	۷۱۰	۲۳۹۶	۷۸۶	۲۵۶۰	۱۳	۳۶
۱۹	قارلوق	۲۹	۲۱۳	۳۷	۱۸۶	۳۸	۱۵۶	۳۵	۱۲۳	۱۲	۳
۲۰	شوپر	۲۷۰	۱۵۹۵	۳۰۵	۱۶۳۱	۴۶۷	۱۸۱۶	۵۴۵	۱۸۵۰	۱۵	۲۸
۲۱	قلعه حسینه	۳۳۳	۱۷۱۶	۴۹۲	۲۰۴۲	۶۹۸	۲۴۶۸	۷۸۷	۲۵۳۴	۱۱	۳۸
۲۲	ویستان پ	۱۳	۸۷	۲۹	۱۰۳	۱۵	۴۵	۲۱	۵۹	۱۴	۲
۲۳	خلج	۱۵	۵۶	۱۱	۳۰	۱۱	۲۴	۹	۳۲	۱۴	۱
۲۴	خلیفه حصار	۷۶	۳۱۵	۵۱	۱۹۲	۱۳۰	۴۶	۳۷	۷۷	۱۵	۲

منبع: مرکز آمار ایران ۱۳۹۵

یافته‌های تحقیق

مجموع جریان‌های آشکار و پنهان انسانی میان سکونتگاه‌های روستایی پیرامون با مرکزیت شهرها در قالب جریان‌های: جمعیت، سرمایه، خدمات، تولیدات و اطلاعات قابل بررسی است که تأکید پژوهش بر جریان جمعیتی و عوامل در ارتباط با آن شامل: حرکات جمعیتی، مهاجر پذیری، مهاجر فرستی، تعاملات ارتباطی، سهولت رفت و آمد، کیفیت و نوع وسیله جابجایی، مدت زمان انتقال، نوع نیاز آمد و شد و غیره است.

جریان جمعیت: تحرک جمعیت چه از طریق مهاجرت و چه از طریق آمد و شدهای روزانه بین محل کار و سکونت باعث شکل‌گیری ارتباط میان مکان مرکزی و مناطق پیرامون می‌گردد. شهرهای ابهر و خرمدره به عنوان دو شهر اصلی پذیرای جمعیت در گروه‌های سنی مختلف به منظور انجام فعالیت‌های اقتصادی، اداری و... است. در این میان موقعیت روستاهای پیرامونی این دو شهر به دلیل نزدیکی و دسترسی و سایر عوامل باعث شده است تا این روستاها نیز مورد توجه مهاجران سایر نقاط شهری و روستایی قرار گیرد و این روند به شکل‌گیری جریان و تداوم آن در قالب جریان جمعیتی منجر گردد. به منظور دقت بیشتر بر عوامل مؤثر بر ایجاد جریان‌های جمعیتی در روستاهای پیرامون ابهر، علت انتخاب این روستاها برای مهاجرت مورد پرسش قرار گرفته که به ترتیب ۱۴/۰۴ درصد نزدیکی روستای مقصد به شهر ابهر، ۶/۱۹ درصد نزدیکی به شهر خرمدره، ۶/۱۹ درصد کم هزینه بودن زندگی در روستا، ۲/۴۷ درصد وجود اقوام و آشنایان در روستاهای مقصد و ۴/۵۴ درصد وجود امکانات بیشتر در روستاهای مقصد را عنوان نموده‌اند و در برخی شرایط مجموعه‌ای از عوامل فوق، موجب مهاجرت خانوار به روستاهای مقصد شده است (جدول شماره ۲).

جدول ۲: علت انتخاب روستاهای پیرامون شهر ابهر برای سکونت توسط مهاجران

شرح	فراوانی	درصد نسبی	درصد تجمعی
نزدیکی به شهر ابهر	۳۴	۱۴/۰۴	۱۴/۰۴
نزدیکی به شهر خرمدره	۱۵	۶/۱۹	۲۰/۲۳
امکانات بیشتر در این روستا	۱۱	۴/۵۴	۲۴/۷۷
وجود اقوام و خویشاوندان	۶	۲/۴۷	۲۷/۲۴
کم هزینه بودن و ارزان بودن زندگی در روستا	۱۵	۶/۱۹	۳۳/۴۳
سایر دلایل	۲	۰/۸۲	۳۴/۲۵
مهاجر نیستند	۱۵۹	۶۵/۷۰	۱۰۰
جمع	۲۴۲	۱۰۰	-----

منبع: نگارنده‌گان ۱۳۹۹

مهاجرپذیری: همانطور که اشاره شد جریان افراد یا حرکت جمعیتی شامل مهاجرت نیز می‌باشد، بنابراین با بررسی‌های بعمل آمده روستاهای نورین، فونش آباد، سوکهریز، شویر و قلعه حسینی دارای بیشترین میزان مهاجرپذیری می‌باشند. روستای ازنا ب در سال‌های اخیر دارای رتبه اول مهاجرت معکوس در استان زنجان به خود اختصاص داده است. روستای نورین به دلیل قرار گرفتن در فاصله ۵ کیلومتری ابهر و همچنین وجود بیش از ۱۵۰ کارخانه صنعتی در شهرک صنعتی نورین و زمین‌های حاصلخیز برای کشاورزی و... باعث جذب جمعیت فراوان در این روستا شده است و تحولات چشم‌گیری در این روستا مشاهده می‌شود. روستای قلعه حسینه، به دلیل داشتن زمین‌های کشاورزی و قرارگرفتن در کنار جاده قدیم ابهر-زنجان و داشتن امکاناتی مثل آتش‌نشانی، سازمان امداد نجات، پاسگاه، بانک قرض‌الحسنه و مرکز توانبخشی بهزیستی معلولین مهاجرپذیر بوده است. روستای شویر با قرار گرفتن در فاصله ۹ کیلومتری شهر خرمدره و فاصله ۳ کیلومتری شهر هیدج و به خاطر داشتن زمین‌های کشاورزی و منابع آب زیرزمینی و سطحی، همچون سد شویر، مردم به کار کشاورزی و دامداری مشغول بوده و باعث جذب جمعیت شده است. روستای سوکهریز به خاطر داشتن تعداد بالای چاه‌های عمیق و زمین‌های حاصلخیز کشاورزی و نزدیکی به شهر خرمدره تحولات چشم‌گیری داشته است و همین دلیل مهاجرپذیری این روستا می‌باشد. روستای فونش آباد به دلیل قرار گرفتن در فاصله ۳ کیلومتری ابهر و خرمدره، مورد مهاجرت تعداد زیادی از روستاییان اطراف است که برای کار به شهر ابهر و خرمدره می‌روند، از دلایل آن پایین بودن هزینه تهیه مسکن و فاصله نزدیک این روستا با محل کار در شهر است.

جدول ۳: روند افزایش جمعیت روستاهای مورد مطالعه

روستا	۱۳۷۵	۱۳۹۰
خانوار	جمعیت	جمعیت
نورین	۴۲۸	۲۰۱۲
فونش آباد	۲۴۸	۱۵۲۱
سوکهریز	۳۸۷	۲۱۲۴
شویر	۲۷۰	۱۵۹۵
قلعه حسینه	۳۳۳	۱۷۱۶
خانوار	۶۵۸	۴۶۷
جمعیت	۲۱۳۳	۲۴۶۸

منبع: مرکز آمار ایران ۱۳۹۵

مهاجر فرستی: عرصه‌های سکونتگاهی شهری و روستایی به عنوان دو عنصر جغرافیایی که از هم تنیدگی عناصر فضایی و کالبدی به وجود آمده‌اند نه تنها دارای وابستگی‌های متقابل بوده که منجر به شکل‌گیری جریان‌ها و کنش متقابل میان آن دو

می‌گردد (قادرمرزی، ۱۳۸۹: ۴۵)، بلکه این روابط و پیوندها در یک راهبرد توسعه یکپارچه منطقه‌ای به عنوان ابزاری برای کاهش فقر روستایی، ایجاد پیوند فضایی میان فعالیت‌های کشاورزی و بازارهای مصرف، توسعه ظرفیت ارائه خدمات و ایجاد مشارکت میان بخش‌های دولتی و خصوصی، جذب نیروی مازاد بخش کشاورزی در بخش‌های صنعت و خدمات، می‌تواند موجبات توانمندسازی روستاییان و جلوگیری از مهاجرت آنان به شهرها را فراهم آورد (شکور و شمس‌الدینی، ۱۳۹۱: ۶). اهالی روستای میموندره ۱۰۰ خانوار مهاجرت کرده و در شهر ابهر ساکن هستند و دلیل آن را کمبود زمین و آب کشاورزی و کم بودن درآمد در روستا بیان کرده‌اند. روستای کوی نیک (به دلیل نداشتن چاه‌های عمیق، آبیاری زمین‌های دیمی توسط رودخانه‌ها و چشمه صورت می‌گردد) و روستای کینه ورس نیز (به دلیل قرار گرفتن در کوهپایه کوه و نداشتن چاه‌های عمیق، فقط به زراعت در زمین دیمی و باغداری می‌پردازند با اینکه سد کینه ورس در این روستا احداث گردیده دولت حق استفاده از آب سد کینه ورس برای کشاورزی در اختیار مردم روستا قرار نمی‌دهد و آب سد را برای شهر ابهر و خرمدره استفاده می‌کند) مهاجر فرست می‌باشد. روستاهایی مثل برازیل، اسد آباد، قارلوق، کینه ورس، خلج، قویچوق، چالچوق و... بیشتر به دلیل موقعیت کوهپایه‌ای و نداشتن زمین کشاورزی و منابع آب زیر زمینی و کم درآمد بودن کشت دیمی و باغداری سنتی جمعیت خود را از دست داده‌اند. می‌توان گفت که نبود امکانات نیز در روستاهای مهاجر فرست نقش داشته است که بیشتر ساکنان این روستاها از فقدان امکانات آموزشی، بهداشتی و رفاهی در روستا ناراضی بودند.

تعاملات: گسترش روابط فیزیکی، نحوه دسترسی و کیفیت آن، میزان مراجعات، هدف از مراجعات و ... باعث رشد توسعه و تنوع کارکرد میان سکونتگاه‌های انسانی می‌گردد. از سوی دیگر، ارتباط فیزیکی موجب افزایش تعاملات اجتماعی و داد و ستد و فعالیت‌های اقتصادی میان سکونتگاه‌ها در حوزه نفوذ آنها نیز می‌شود. می‌توان گفت سنگ بنای سایر جریان‌های اعم از اقتصادی، خدماتی، اطلاعاتی، جمعیتی و... به دنبال استقرار جریان فیزیکی گذاشته می‌شود. شدت ارتباط روستاهای پیرامونی شهر ابهر - خرمدره در درجه اول متأثر از موقعیت روستا نسبت به شهرهای ناحیه ابهر - خرمدره و سپس کیفیت راه ارتباطی و نحوه دسترسی و در مرحله بعد وجود وسایل نقلیه به منظور تردد ساکنان به آنها می‌باشد. براساس سؤالات پرسش شده ۸۹/۶۶ درصد اظهار کرده‌اند که رفت و آمدشان با شهر آسان بوده، ۱۰/۳۳ درصد افراد به آسان نبودن رفت و آمد به شهر معتقد بودند. البته ممکن است دو روستا در فاصله یکسان از شهر ابهر قرار داشته باشند ولی باتوجه به شرایط و وسایل نقلیه کارکرد متفاوتی داشته باشند، روستای برازیل در ۱۴ کیلومتری شهر ابهر در محیط کوهستان قرار داشته و هیچگونه راه ارتباطی دیگری در نزدیکی آن نیست، ولی روستای قمچ آباد (در فاصله ۱۴ کیلومتری ابهر) که در موقعیت دشتی و در نزدیکی جاده ترانزیت تهران-ابهر واقع شده که تأثیر زیادی در رفت و آمد آسان اهالی آن به شهر ابهر دارد. البته بنا به اظهارات ساکنان روستاهای قلعه حسینیه، سوکهریز، شویر، رحمت آباد، خلج و ویستان پایین به خاطر نزدیک بودن فاصله، بیشتر رفت و آمدشان با شهر خرمدره و هیدج می‌باشد. دلایل رضایتمندی ساکنان روستاهای پیرامون ابهر از کیفیت رفت و آمد به شهر ابهر در عوامل ذیل بیان شده است: وجود راه مناسب (آسفالت) و فاصله اندک تا شهر ابهر، وجود راه مناسب (آسفالت) و فاصله اندک تا شهر خرمدره، وجود وسیله نقلیه عمومی (مینی بوس / اتوبوس روستا یا اتوبوس شرکت واحد) در روستا و تردد تاکسی‌های ابهر و خرمدره به روستا به ترتیب از مهمترین دلایل رضایت روستاییان از کیفیت رفت و آمد آنها به شهر ابهر است، که در جدول شماره ۴، با ارقام به درصد تعیین شده است. وجود تاکسی تلفنی در روستا و داشتن اتومبیل شخصی و موتور سیکلت از سایر دلایل و موارد مهم دیگری هستند که باعث تسهیل رفت و آمد روستاییان به شهر ابهر و خرمدره می‌شود. به عبارت دیگر عوامل ذکر شده در ایجاد شدت جریان فیزیکی - ارتباطی و به دنبال آن ایجاد و تشدید سایر جریان‌ها بسیار مؤثر و مثبت محسوب می‌شوند.

جدول ۴: دلایل رضایتمندی ساکنان روستاهای پیرامون ابهر از کیفیت رفت و آمد به شهر ابهر

شرح	فروانی	درصدنسبی	درصد تجمعی
وجود راه مناسب (آسفالت) و فاصله اندک تا شهر ابهر	۷۵	۳۰/۹۹	۳۰/۹۹

۴۹/۵۸	۱۸/۵۹	۴۵	وجود راه مناسب (آسفالته) و فاصله اندک تا شهر خرمدره
۶۰/۳۲	۱۰/۷۴	۲۶	تردد تاکسی‌های ابهر- خرمدره به روستا
۶۴/۴۵	۴/۱۳	۱۰	وجود وسیله نقلیه عمومی (مینی بوس/ اتوبوس روستا)
۷۲/۷۱	۸/۲۶	۲۰	بالا بودن تعداد ماشین‌های لب جاده
۸۸/۴۱	۱۵/۷۰	۳۸	بالا بودن تعداد ماشین‌های سواری متردد به روستا
۱۰۰	۱۱/۵۷	۲۸	ارتباطشان با ابهر آسان نیست
-----	۱۰۰	۲۴۲	جمع

منبع: نگارنده گان ۱۳۹۹

همچنین عامل زمانی در تردهای افراد مورد ارزیابی بود که مواردی همچون تردد روزانه، هفته‌ای دو مرتبه در هفته، یکبار در هفته، دو بار در ماه، یکبار در ماه و سایر دلایل از جمله آن است. همچنین مهمترین دلیل و تنها عامل برای مراجعه روزانه به شهر ابهر، فعالیت اقتصادی سرپرست یا سایر اعضای خانواده به دلیل اشتغال می‌باشد.

جدول ۵: تعداد سفرها و رفت و آمد ساکنان روستاهای پیرامون شهر ابهر - خرمدره

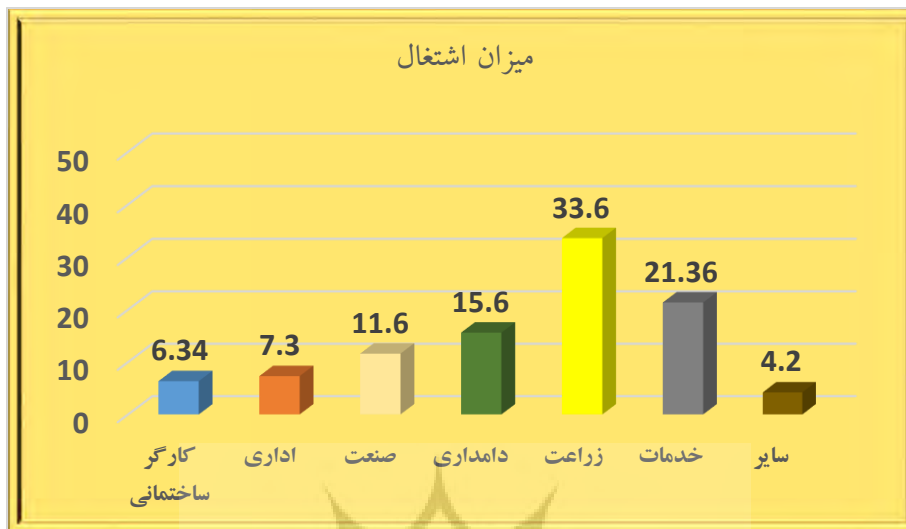
درصد تجمعی	درصد نسبی	فروانی	شرح
۴۳/۹۸	۴۳/۹۸	۱۰۶	روزانه
۷۸/۴۱	۳۴/۴۳	۸۳	هفته‌ای دو بار
۸۹/۰۲	۱۰/۷۹	۲۶	هفته‌ای یکبار
۹۵/۴۳	۶/۲۳	۱۵	ماهی دو بار
۹۸/۷۵	۳/۷۱	۹	ماهی یکبار
۱۰۰	۱/۲۵	۳	سایر
-----	۱۰۰	۲۴۲	جمع

منبع: نگارنده گان ۱۳۹۹

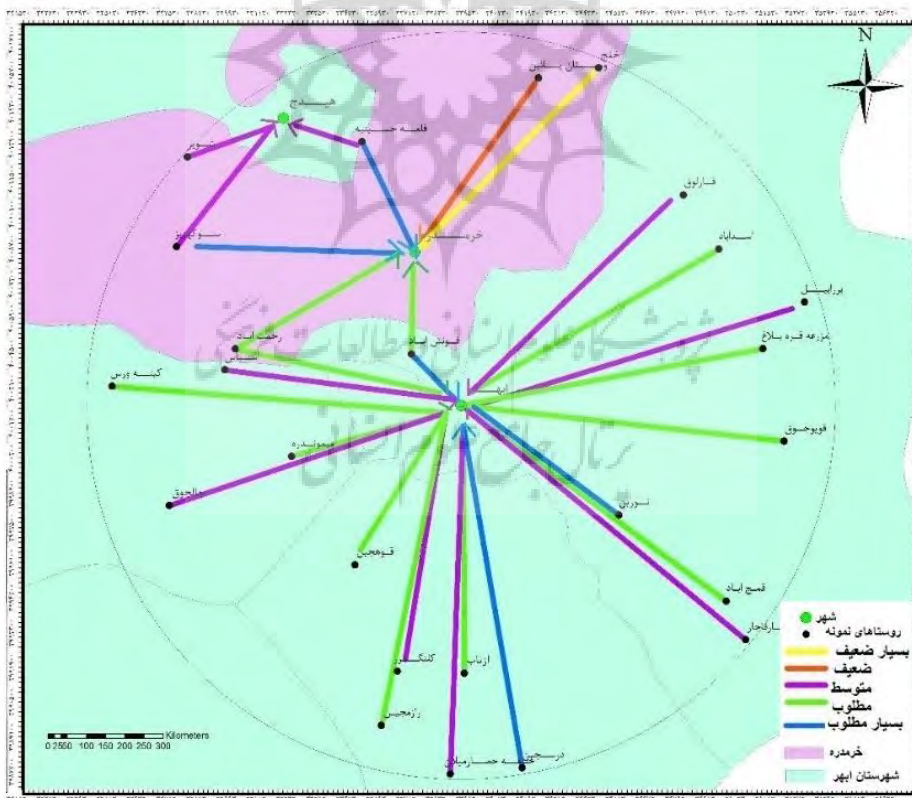
از علل اصلی جریان جمعیت در این ناحیه اشتغال روزانه است، بر این اساس نمودار و طبق شکل شماره ۴، میزان اشتغال در روستاهای پیرامونی شامل: سرپرستان خانوارها در بخش زراعت و باغداری ۱۱/۶ درصد، ۱۵/۶ درصد در بخش دامداری، ۱۵/۶ درصد کارگران کارخانجات صنعتی، ۲۱/۳۶ درصد در بخش خدمات، ۷/۰۳ درصد در بخش اداری و ۶/۳۴ درصد نیز در بخش کارگری ساختمان مشغول به فعالیت هستند. بر این اساس از پدیده‌های شهرنشینی و افزایش جمعیت، تحرک جمعیتی به شکل رفت و آمد به محل کار است که گاه به رفت و آمد بین دو مرکز جمعیتی منجر می‌شود و به عنوان نیروی کار تلقی می‌گردد که علاوه بر امکان کار، وجود جاده‌های مواصلاتی و وسایل حمل و نقل مناسب، در سازماندهی به شبکه‌های رفت و آمد مؤثر است.

همانطور که قبلاً اشاره شد وجود وسایل نقلیه عمومی یکی از دلایل مؤثر بر رفت و آمدهای روزانه در روابط و پیوندهای روستایی-شهری این ناحیه محسوب می‌شود. مراجعه روزانه به منظور فعالیت اقتصادی نیز عمدتاً با این وسایل صورت می‌گیرد. این امر مهم به دلیل پایین بودن هزینه رفت و آمد و هم به دلیل ساعات حرکت و رفت و آمد منظم وسایل نقلیه عمومی در جریان متقابل افراد به پیرامون و مرکز است. بر این اساس مهمترین وسیله نقلیه مورد استفاده در روستاهای پیرامونی ابهر در سفرهای روزانه و هفتگی اتوبوس یا مینی بوس است. گسترش استفاده از اتومبیل شخصی در روستاهای پیرامونی نسبت به دیگر موارد قابل توجه هست که به منظور حمل مسافر و بار استفاده می‌شود. استفاده از اتومبیل شخصی نیز در سفرهای روزانه و هفتگی خانوارها دیده می‌شود. بدین منظور در جریان حرکت جمعیتی به شهرهای ابهر- خرمدره، ساکنان روستاهای پیرامون ۷۰/۱۳، ۱۸/۲۵، ۴/۹۸، ۲/۹۱ درصد به ترتیب با هدف خرید مایحتاج، اشتغال، انجام کار اداری، تفریح و گردش به این ناحیه مراجعه می‌نمایند. افرادی نیز به دلیل خدمات

بهداشتی و درمانی یا شرکت در مراسم خویشاوندان یا غیره مراجعه می‌کنند. شدت و فراوانی ارتباط فیزیکی روستاییان بیانگر پایداری جریان‌های فیزیکی است که در اکثر موارد این ارتباط، اجتناب‌ناپذیر بوده و متأثر از نفوذ و تأثیر شدید بر مناطق پیرامونی می‌باشد. در ادامه نقشه ارتباطات روستاهای پیرامون با مراکز شهرهای ابهر-خرمدره ترسیم شده است.

شکل ۳: نمودار میزان اشتغال در روستاهای پیرامونی در ناحیه ابهر-خرمدره.

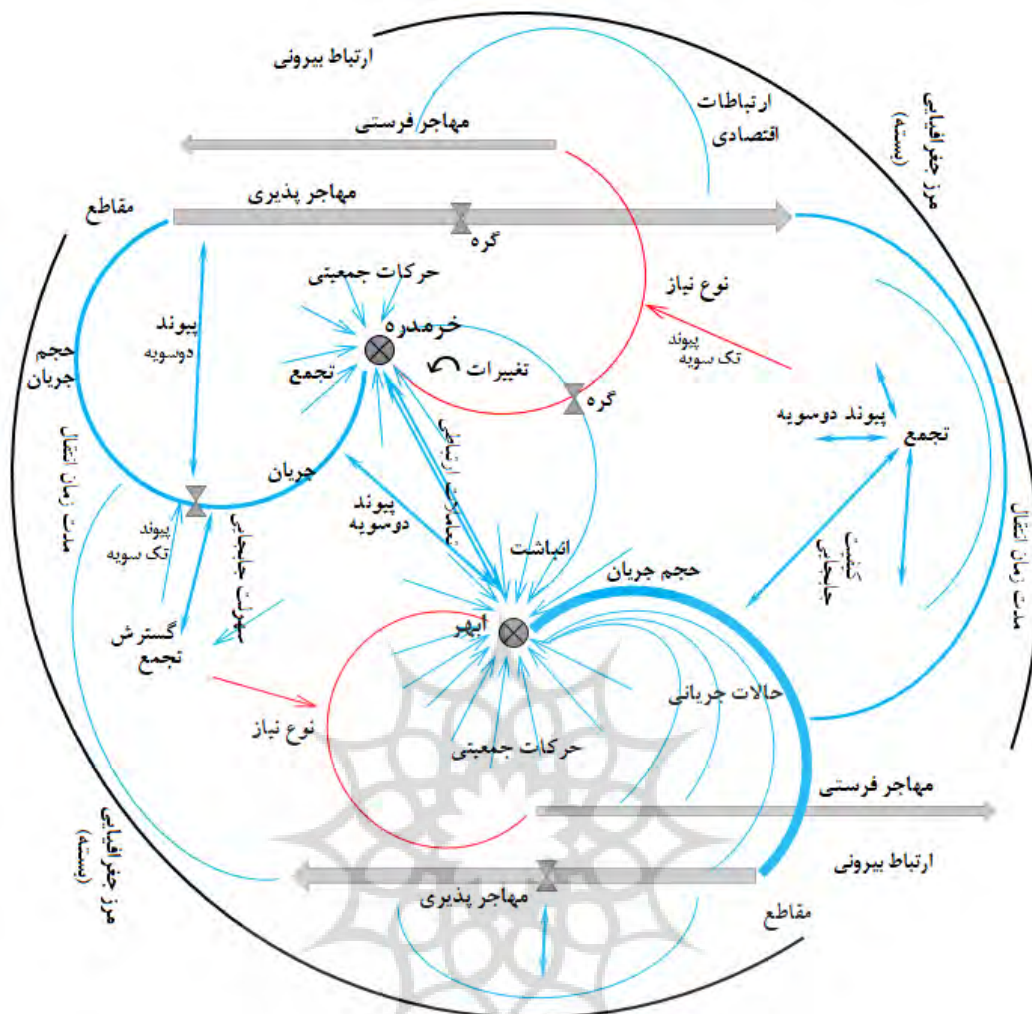
شکل ۴: نقشه ارتباطات روستاهای پیرامونی در ناحیه ابهر-خرمدره.

(منبع: نگارنده‌گان، یافته‌های تحقیق)

بیشترین نیروی کار در ناحیه از روستاهای قلعه حسینیه و نورین در شرکت‌ها و کارخانجات ابهر مشغول به فعالیت می‌باشند. ۵۰۰ نفر از روستای قلعه حسینیه در کارخانجات ابهر، هیدج و خرمدره مشغول به کار هستند. همچنین در روستای نورین به دلیل وجود شهرک صنعتی نورین در نزدیکی روستای نورین، حدود ۱۰۰ نفر از اهالی برای کار به شرکت مراجعه می‌کنند و در سایر روستاهای پیرامون ابهر و خرمدره تقریباً ۱۵ تا ۳۰ نفر از هر روستا برای کار در کارخانجات و شرکت‌های صنعتی ابهر و خرمدره و هیدج مشغول به کار می‌باشند (شوراهای اسلامی و دهیاری‌های ناحیه ابهر و خرمدره، ۱۳۹۵). در حالت عادی میزان دسترسی ساکنان روستاها به خدمات شهری و امکانات آن رابطه معکوس با فاصله دارد. بنابراین جاذبه سکونتگاه‌های شهری برای روستاهای پیرامون بیشتر است و توازن عرضه خدمات بیشتر و بالاتر شهر اغلب موجب ایجاد جریان شدید گاه یکطرفه از شهر به روستاست. یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی بیانگر این است که ۵۹/۳۴ درصد از خانوارهای مورد مطالعه کالاها و مایحتاج زندگی خود را از شهر ابهر تهیه می‌نمایند. ۲۹/۴۶ درصد خانوارها از شهر خرمدره و هیدج، ۸/۷۲ درصد صرفاً از روستای محل سکونت خود کالاهای مورد نیاز را تأمین می‌نمایند. ضمن اینکه هیچ گونه جریان اقتصادی میان روستاها یا یکدیگر در زمینه مراجعه به منظور تأمین کالای مصرفی خانوار مورد نیاز یکدیگر نمی‌باشد که این امر نشانگر تسلط شهر ابهر و خرمدره بر روستاهای پیرامونی است. بر اساس یافته‌های پیمایشی ۳۴۵ نفر از شهر ابهر و خرمدره به روستاهای پیرامون برای فعالیت اقتصادی به مراکز آموزشی، مراکز بهداشتی-درمانی، پاسگاه و... مراجعه می‌کنند. در روستای قلعه حسینیه و روستای نورین ۲۰ نفر از شاغلین در مراکز آموزشی از بومیان روستایی هستند. بر اساس توصیه کارشناسان این حوزه، با تحلیل پویایی سیستم که تفاوت اساسی با روش‌های آماری در حل مسائل دارد. کوشش شده تا تمامی عناصر دخیل در رفتار پدیده در مرز جغرافیایی (محدوده مورد بررسی) طبق نمودار علت و معلولی و حالت و جریان پیاده سازی شود، همچنین بر تمامی روابط در نظر گرفته شده از جمله حلقه بازخور تأکید می‌شود. بنابراین متغیرها و روابط یک‌سویه و دوسویه آنها طراحی شده. همچنین متغیرها با استفاده از حلقه بازخور به متغیرهای آغازین متصل می‌شود. این نمودار جنبه نظری و بصری دارد. برای آنکه پویایی روابط به درستی مدلسازی شود، متغیرهای سطح و جریان نیز تعریف شده‌اند. در نهایت ارتباط سیستم با محیط نیز از طریق سرچشمه (منبع) تبیین می‌شود. بنابراین بر مبنای یافته‌های پژوهش مفاهیم ذیل (در روش پویایی سیستم) مطرح و تعریف می‌گردد:

- مرز بسته شامل: محدوده جغرافیایی، از مرکز شهرستان تا شعاع ۱۵ کیلومتری با پوشش سراسری تمامی سکونتگاهها در این مرز.
 - متغیرها شامل: (حرکات جمعیتی)، مهاجر پذیری، مهاجر فرستی، تعاملات ارتباطی، سهولت رفت و آمد، کیفیت و نوع وسیله جابجایی، مدت زمان انتقال، نوع نیاز آمد و شد.
 - حلقه بازخور: بر اساس روابط و پیوندهای تک و دوسویه در حرکات جمعیتی.
 - گره‌ها شامل: نقاط تمرکز و تجمع در برخوردارها.
 - حالت‌ها: انباشت، سطح و جریانی.
- بر این مبنا مدلسازی روابط و پیوندهای حرکات جمعیتی بر اساس متغیرهای تعاملی برای تأمین نیازها در جابجایی و انتقال به شکل ذیل ترسیم می‌گردد:

شکل ۵: بویایی سیستم در روابط و پیوندهای روستایی شهری ناحیه جغرافیایی.

بحث و نتیجه گیری

علی رغم اینکه بیشتر نظریه‌های توسعه پایدار و رویه‌های اجرایی تلویحاً به دوگانگی جمعیت و فعالیت‌های نواحی شهری و روستایی تاکید دارند، برنامه‌ریزان شهری گرایش بیشتری به مسائل شهری و توجه اندکی به توسعه روستایی نشان می‌دهند، درحالی که برنامه‌ریزان مربوط به توسعه روستایی، نواحی روستایی را تنها شامل روستاها و اراضی کشاورزی و مجزا از مراکز شهری تعریف می‌کنند. به این ترتیب در طول سال‌های متمادی تفکیک فضایی شهر و روستا در برنامه‌ریزی‌های توسعه، یک سنت غالب در میان متخصصان و برنامه‌ریزان شهری و روستایی بوده است و این دوگانگی عامل تضعیف کننده برنامه‌ها به شمار می‌آید. بنابراین، در این پژوهش با نگاهی یکپارچه روابط و پیوندهای روستایی-شهری در جریان حرکات جمعیتی مورد بررسی واقع شد، بدینسان به جهت ارتباطات و پیوندهای جریانی در ناحیه مذکور و برای این اقدام از واژه مشترک ناحیه ابهر- خرمدره بهره گرفته شده است. علی رغم تعریف بیان شده ناحیه مذکور از دو قسمت مجزا تشکیل شده که تقسیمات سیاسی فعلی باعث بوجود آمدن برخی مشکلاتی برای جمعیت مستقر و فعال در ناحیه شده است. با بررسی‌های بعمل آمده این نتیجه حاصل می‌شد که مردم از این تقسیمات سیاسی رضایت کامل نداشته و برای کارهای اداری مجبور به طی مسافت طولانی می‌باشند و در واقع گذر از شهرستان خرمدره و مراجعه به قسمت دیگر شهرستان ابهر است. همچنین به دلایل مطرح شده است زیرا دفاتر امور دولتی و اداری در مرکز شهرستان واقع شده و افراد

محلی مجبور به طی مسافتهای طولانی با صرف هزینه هستند، در ناحیه ابهر و خرمدره، جریانهای فضایی موجود بین روستاهای پیرامونی و مراکز ناحیه ابهر- خرمدره بجز کارهای اداری-دولتی، از تقسیمات سیاسی تبعیت نکرده و در واقع با الگوی گذشته خود به امور روزانه و نیازهای عمومی می‌پردازند. در واقع، عواملی از قبیل افزایش جمعیت شهر خرمدره بر اثر رشد طبیعی، مهاجرپذیری و فشارهای سیاسی باعث شده است که شهر خرمدره به شهرستان تبدیل شود، اما این اقدام از ساختار و کارکرد لازم برخوردار نبوده و مرز مشخص شده بین روستاهای پیرامونی و شهرهای ابهر- خرمدره کارکرد مناسبی ندارد. بنابراین مردم روستاهای پیرامون و شهرهای خرمدره، هیدج، صائین قلعه و سلطانیه نیز به شهر ابهر برای کارهای اقتصادی، آموزشی، بهداشتی-درمانی و... مراجعه می‌کنند. بنابراین توسعه پایدار در بازخورد روابط و پیوندهای روستایی شهری ناحیه ابهر- خرمدره با الگوهای جریانی حرکات جمعیتی از جنبه کالبدی (فیزیکی) بیشتر سمت و سوی غیر تعاملی و تک سویه ایجاد کرده است و از منظر تعاملات غیر خطی اجزای مهم به ایجاد تمرکز در انباشت و تجمع نقطه‌ای در نواحی مهم مرکزی و روابط و پیوندهای محدود دوسویه مبدل بوده است.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۸۶)، توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، نشر نی. ISBN: 9789643127275
- استانداری زنجان (۱۳۹۹)، گزارش و آمار استانداری از جغرافیای استان زنجان. و تقسیمات سیاسی.
- افراخته، حسن؛ عزیزپور، فرهاد؛ شیرخانی آزاد، حمید و مؤمنی، حسن (۱۰۴۱)، چشم‌انداز تحولات کالبدی-فضایی روستاهای پیرامون شهر ابهر، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۳(۸) صص: ۳۳-۴۰. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173747.1401.3.8.3.0>
- ضیاء توانا، محمد حسن؛ قادرمرزی، حامد (۱۳۸۸)، "تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن آباد سندج"، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۸. magiran.com/p657158
- داداشپور، هاشم؛ علی دادی، مهدی (۱۳۹۸)، برنامه ریزی توسعه یکپارچه محلی چارچوب نظری و عملیاتی برای ایران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی زنجان (۱۳۹۹)، گزارش سالیانه بهداشتی و عمومی شهرستان‌های استان زنجان.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۷)، مسکن روستایی، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات دانشنامه بزرگ فارسی، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور ایران.
- سعیدی، عباس (۱۳۹۹)، برنامه ریزی کالبدی-فضایی در راستای توسعه پایدار منظومه‌های روستایی-شهری، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران.
- سعیدی، عباس؛ حسینی حاصل، صدیقه (۱۳۹۶)، شالوده‌های مکانیابی و استقرار روستاهای جدید، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ دوم، تهران.
- سعیدی، عباس؛ تقی زاده، فاطمه (۱۳۸۴)، "پیوندهای روستایی- شهری و توسعه منطقه‌ای بررسی تطبیقی شهرستانهای باغلمک و اردکان"، انجمن جغرافیایی ایران، سال سوم، شماره ۶-۷.
- شکور، علی؛ شمس الدینی، علی (۱۳۹۱)، نقش آفرینی کانون‌های شهری در ایجاد تعادل و توسعه نواحی روستایی (مورد: شهر مصبری و روستاهای پیرامونی)، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۷، شماره ۲۱. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25385968.1391.7.21.6.6>
- شیخی، داود؛ رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۶)، روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای درحال توسعه، ترجمه شده از کنت لینچ، ناشر: پیام چاپ نخست، تهران.
- شیرخانی، حمید؛ مؤمنی، حسن (۱۴۰۰)، تبیین عامل‌های تاثیرگذار مکانی- فضایی در روستاهای پیراشهری، نشریه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۳، شماره ۴، صص: ۵۴۱- ۵۳۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1400.3.4.33.8>
- شوراها و دهیاریهای ناحیه ابهر و خرمدره (۱۳۹۵)، اطلاعات جغرافیایی استان زنجان، ناحیه ابهر-خرمدره.
- صرافی، مظفر (۱۳۷۷)، مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای، سازمان برنامه و بودجه، تهران.

- = قادرمرزی، حامد (۱۳۸۹)، "تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای حریم شهر سنندج در فرآیند گسترش فضایی شهر (طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵)"، رساله دکتری دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- عزیزپور، فرهاد؛ محسن زاده، آرمین (۱۳۹۱)، نظریه‌ها و رویکردهای سازمانیابی فضایی سکونتگاه‌های رستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ دوم، تهران.
- طاهرخانی، مهدی؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۸۳)، تحلیل نقش روابط متقابل شهر و روستا در تحول نواحی روستایی استان قزوین، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۳. <https://www.sid.ir/paper/7053/fa>
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۰)، برنامه ریزی و توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها)، انتشارات خوشبین.
- کریم زاده مطلق، زینب؛ لطفی، علی؛ پورمنافی، سعید (۱۳۹۹)، مدل‌سازی تخصیص کاربری اراضی پایدار در اصفهان بزرگ با استفاده از ارزیابی چندمعیاره در محیط GIS، مجله جغرافیا و پایداری محیط، شماره ۳۵-۲۱-۳۵. https://ges.razi.ac.ir/article_1522.html
- محمدی، جلیل؛ رستمی، الهام (۱۳۹۵)، تحلیل تغییرات سلسله مراتب شهری استان زنجان دوره ۹۰-۱۳۵۵، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ششم، شماره ۲۰. https://gps.gu.ac.ir/article_33178.html
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، گزارش سرشمار عمومی نفوس و مسکن.
- معصومی، اکبر (۱۳۸۴)، بررسی نقش صنعت در توسعه کالبدی شهر ابر، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه زنجان.
- وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات (۱۳۹۹)، اطلاعات مرتبط با جغرافیای جمعیت استان زنجان.
- Bianca, M., et al (2012). Post-communist land use changes related to urban sprawl in the Romanian metropolitan areas. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 6(1):35-46. <http://dx.doi.org/10.5719/hgeo.2012.61.35>
- Bosworth, G., & Venhorst, V. (2018). Economic linkages between urban and rural regions—what’s in it for the rural? *Regional Studies*, 52(8), 1075–1085. <https://doi.org/10.1080/00343404.2017.1339868>
- Douglass, Milk (2018). A regional network strategy for reciprocal rural–urban linkages: an agenda for policy research with reference to Indonesia. Routledge. ISBN: 9781315800486
- Douglass, Milk (1998). A regional network Strategy or Reciprocal Rural-Urban linkeges in: TWPR. 20(1), PP 1-33. <http://dx.doi.org/10.3828/twpr.20.1.f2827602h503k5j6>
- Giannakis, E., & Bruggeman, A. (2020). Regional disparities in economic resilience in the European Union across the urban–rural divide. *Regional Studies*, 54(9), 1200–1213. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1698720>
- He, Y., Zhou, G., Tang, C., Fan, S., & Guo, X. (2019). The spatial organization pattern of urban-rural integration in urban agglomerations in China: An agglomeration-diffusion analysis of the population and firms. *Habitat International*, 87, 54–65. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.04.003>
- Jablonski, B. B. R., Carolan, M., Hale, J., Thilmany McFadden, D., Love, E., Christensen, L., Covey, T., Bellows, L., Cleary, R., & David, O. (2019). Connecting urban food plans to the countryside: leveraging denver’s food vision to explore meaningful rural–urban linkages. *Sustainability*, 11(7), 2022. <https://doi.org/10.3390/su11072022>
- Kibriya, S., Bessler, D., & Price, E. (2019). Linkages between poverty and income inequality of urban–rural sector: a time series analysis of India’s urban-based aspirations from 1951 to 1994. *Applied Economics Letters*, 26(6), 446–453. <https://doi.org/10.1080/13504851.2018.1486973>
- Khosravi Mehrzad (2017), Training in system thinking and system dynamics, <http://systemstories.ir>.
- Nilsson, K., Nielsen, T. S., Aalbers, C., Bell, S., Boitier, B., Chery, J. P., Fertner, C., Groschowski, M., Haase, D., & Loibl, W. (2014). Strategies for sustainable urban development and urban-rural linkages. *European Journal of Spatial Development*, 25-p. <https://nordregio.org/>

- Nugroho, P (2018). Rural Industry Clustering Towards Transitional Rural-Urban Interface, Department of Urban and Regional Planning, Diponegoro University.: Earth and Environmental Science IOP Conf. Series: 10.1088/1755-1315/158/1/012055.
- Tacoli, Cecilia (2004). Rural-Urban Linkages and Pro-Poor Agricultural Growth: An Overview. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnact761.pdf
- Tacoli Cecilia, IIED Prepared for OECD DAC POVNET Agriculture and Pro-Poor Growth Task Team Helsinki Workshop, 17-18.
- Torabi, Z., Rezvani, M. R., & Badri, S. Ali. (2020). Tourism, poverty reduction and rentier state in Iran: a perspective from rural areas of Turan National Park. Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, 1–16. <https://doi.org/10.1080/19407963.2020.1759081>
- Un-Habitat (2004), Regional Conference on Urban-Rural Linkages. 1-4 October. Un office in Nairobi, Kenya. <http://www.unchs.org>.
- <https://parsmodir.com/db/research/system-dynamics.php>, (1400)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی